

JAROSLAV ČECHURA

**ŠVAMBERKOVÉ V PROMĚNÁCH
PĚTI STOLETÍ**

KAROLINUM

Švamberkové v proměnách pěti století

Jaroslav Čechura

Recenzovali:

Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023

Redakce Kristýna Boháčová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023
© Jaroslav Čechura, 2023
Cover photo © Vladimír Růžek, 2022

ISBN 978-80-246-5266-5
ISBN 978-80-246-5380-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Pět zastavení na cestě ze západu na jih	11
<hr/>	
1. Nejstarší Švamberkové	17
1.1 Chronologické a geografické souřadnice	17
1.2 Ratmír (Racek) ze Skviřína (1223–1247)	19
1.3 Ratmír (Racek) II. (1250–1263 nebo 1249–1289)	21
1.4 Bohuslav I. (1251/1285–1306/1311)	24
<hr/>	
2. Švamberkové v jejich temném 14. století	29
2.1 Ztracení	29
2.2 Znovu objevení	33
2.2.1 Nejasný osud Jana ze Švamberka († 1409–1410)	37
<hr/>	
3. Bohuslav VI. ze Švamberka (1393/6–1426): opožděný husita	39
3.1 Z mládí Bohuslava, Hynka Krušiny a Jana ze Švamberka	39
3.2 Bohuslav VI. ze Švamberka – oponent husitů	42
3.3 Husitským hejtmanem	48
<hr/>	
4. Hynek Krušina ze Švamberka (1395/8–1456): pán Plzeňska	55
4.1 Zisky ze záboru církevního majetku	55
4.2 Husitské válčení	60
4.3 Obléhání Plzně	63
4.4 V polipanské době	66
4.5 Hynek Krušina a Oldřich z Rožmberka	69
4.6 Závěr života	76
<hr/>	
5. Bohuslav VII. ze Švamberka (1427/29–1490): přesun rodu na jih	79
5.1 Rodinné počátky	79
5.2 Bohuslav VII. ze Švamberka a Chebsko	81
5.3 Zisk zvikovského a milevského panství. Rožmberským poručníkem	88
5.4 Ve službách Matyáše Korvína	95
5.5 Rakouská válka	99
5.6 Závěr života	105

6. Hynek (1452–1489) a Jindřich (1453–1523): synové významného otce	110
6.1 Hynek ze Švamberka	110
6.2 Jindřich ze Švamberka	114
6.2.1 Do čela rodu	118
<hr/>	
7. Kryštof ze Švamberka (1476–1534): homo politicus	128
7.1 Jeho rodina	128
7.2 Veřejná činnost	129
7.3 Bratři v zajetí	137
7.4 Kryštof ze Švamberka a spor o rožmberské dědictví	139
7.5 Závěr života	142
<hr/>	
8. Jindřich starší ze Švamberka (1507–1574): renesanční aristokrat	144
8.1 Mládí a veřejné působení	144
8.2 Konec švamberského neďlu	149
8.3 Zdraví Jindřicha staršího	151
8.4 V obklíčení morové nákazy	155
8.5 Stavebník na Zvíkově	157
8.5.1 Jindřichovi koně	160
8.5.2 Lovečtí psi a chrti	163
8.6 Poslední léta života	168
<hr/>	
9. Pět bratrů Jindřicha staršího ze Švamberka	172
9.1 Jan V. starší (asi 1512–1559)	173
9.2 Bohuslav IX. (1513/8–1552)	177
9.3 Ratmír (1513/8–1546)	179
9.4 Václav (1523–1562)	181
9.5 Zdeněk III. (1518/9–1553)	185
<hr/>	
10. Kryštof II. ze Švamberka (asi 1538–1582) a konec zvíkovské linie	187
10.1 Ze životních osudů	187
10.2 Majetkové záležitosti a dluhy	189
10.3 Závěr života – poslední vůle	193
10.4 Kryštof ze Švamberka – nekatolík	195
<hr/>	
11. Borská větev Švamberků	197
11.1 Jan IV. (asi 1480–1528) a jeho synové	197
11.2 Bartoloměj ze Švamberka († 1560)	201
11.3 Jan Erazim ze Švamberka († 1580)	203
11.4 Petr I. ze Švamberka na Ronšperku (1520–1575)	210

12. Jan Jiří ze Švamberka (1548–1617)	213
12.1 Mladá léta	213
12.2 Majetkové intermezzo dvou bratřanců	215
12.3 Úřední kariéra	218
12.4 Jan Jiří ze Švamberka a rožmberské dědictví	221
12.5 Závěr života	227
<hr/>	
13. Petr ze Švamberka (1584–1620)	232
13.1 Mládí	232
13.2 Veřejné působení	235
13.3 Petr ze Švamberka a Třeboňsko (1618–1620)	236
13.4 Sklonek života v hektických časech	240
<hr/>	
14. Adam II. – poslední mužský Švamberk († 1664)	243
14.1 Hořké mládí	243
14.2 Pře o rožmberské a švamberské stříbro	252
14.3 Spor o Zvíkov, Orlík a staré dluhy	256
14.4 Potýkání se s Karlem Paarem	263
14.5 Závěr života	265
<hr/>	
15. Františka Polyxena z Paaru, rozená ze Švamberka († 1704)	270
15.1 Osud borské větve	270
15.2 Tři sestry v akci	274
15.3 Proti všem: Eggenberkové	280
15.4 Proti všem: Schwarzenberkové	284
15.5 Proti všem: Buquoyové	299
15.6 Epilog	306
<hr/>	
16. Rozrod Švamberků ve 14.–16. století	309
16.1 Jednotlivé větve	309
16.2 Jan II. ze Švamberka († 1510)	315
<hr/>	
17. Švamberkové – staří čeští hospodáři?	320
17.1 Předbělohorské hospodaření šlechty	320
17.2 Majetkoprávní obraz rodu v předhusitských Čechách	323
17.3 Proměna církevních zástav v západních Čechách ve prospěch Švamberků	327
<hr/>	
18. Západočeská panství Švamberků	334
18.1 Bor	334
18.1.1 Panství podle urbáře z roku 1476	336
18.1.2 Rybníkářství a další hospodářská odvětví kolem roku 1500	340
18.2 Poběžovice (Ronšperk)	343

18.3	Panství Švamberk (Krasíkov)	345
18.3.1	Obraz každodennosti panství v korespondenci	348
18.3.2	Peníze, peníze, peníze	353
18.4	Přimda, Maštov – pozapomenuté majetky	357
<hr/>		
19.	Jihočeská panství	360
19.1	Preludium	360
19.2	Zvíkov	361
19.3	Milevské klášterství	362
19.4	Orlík	364
19.5	Kestřany	365
19.6	Bechyně – epizoda let 1534–1569	366
19.6.1	Pohled do hospodářské každodennosti	368
19.7	Rataje nad Sázavou	372
<hr/>		
20.	Zvíkov – švamberská perla	374
20.1	16. století řečí čísel	374
20.2	Struktura vlastního hospodářství	382
20.2.1	Poddanské poměry	383
20.2.2	Realita „rebelií“	386
20.3	Místní manové	388
<hr/>		
21.	Orlík – nové švamberské centrum	391
21.1	Z počátků nového sídla	391
21.2	Struktura vlastního hospodářství	394
21.3	Poddanské poměry na orlickém panství	396
21.4	Obraz každodennosti panství v letech 1513–1610	400
<hr/>		
22.	Kestřany	409
22.1	Pozice panství v rámci švamberského majetku	409
22.2	Režijní hospodaření a jeho výnos v letech 1580–1583	410
22.3	Poddanské poměry	411
<hr/>		
23.	Jihočeská panství Švamberků II	415
23.1	Krátký užitek z rožmberského dědictví	415
23.2	Třeboňsko v předvečer zkázy	416
23.2.1	Dvůr	421
23.2.2	Místní poddaní	424
23.2.3	Robota kontra námezdní práce	426
23.3	Libějovice – obilní továrna	429
23.4	Nové Hrady – největší panství rožmberského dědictví	434
23.5	Rožmberk nad Vltavou – nejchudší článek rožmberského dědictví	438

24. Švamberské dluhy - dluhy Švamberků	441
24.1 Počátky pasiv: Kryštof I. ze Švamberka	441
24.2 Dluhy Jindřicha staršího ze Švamberka	443
24.3 Dluhy Kryštofa II. ze Švamberka	444
24.4 Jan Jiří ze Švamberka: dluhy vlastní, dluhy zděděné	447
24.4.1 Dluhy vlastní	447
24.4.2 Zděděné rožmberské dluhy	450
24.4.3 Splátky, získávání nových půjček	452
24.4.4 Pokus Švihovských o podvod	458
24.4.5 Znovuzískání Zvíkova	460
24.5 Petr ze Švamberka - pán rodových financí v letech 1615-1620	462
<hr/>	
Závěr	465
<hr/>	
Rodokmeny	467
Prameny a literatura	473

PĚT ZASTAVENÍ NA CESTĚ ZE ZÁPADU NA JIH

SKVIŘÍN

Dějiny rodu Švamberků jsou ozdobeny pomyslným náhrdelníkem, jehož korálky tvořily hrady a tvrze, stejně jako města či městečka, ale neméně i bezpočet vsí. Doplňují je zajímavé svatyně, v nichž nacházeli páni a paní z Labutě svůj poslední odpočinek. To vše vytváří historickou geografii nemalé části západních a jižních Čech. Milovníci historie dávají zpravidla přednost lokalitám, kde mohou nalézt netradiční stavbu. A Skviřín takovou stavbu nabízí: kostel sv. Petra a Pavla, na jehož tribuně sedávali při mších první členové rodu. Podobných venkovských kostelíků nacházíme nejen v západních Čechách celou řadu.

Dnes je Skviřín charakteristický zejména zástavbou nesoucí stopy úprav posledních tří čtyř desetiletí 20. století. Ve vsi nežije ani stovka obyvatel. Návštěvník, který by rád spatřil a přímo si ohmatal stopy dávné minulosti staré na osm století, může být zklamán. Kromě starého skviřínského chrámu je marné hledat další zajímavé pozůstatky činnosti člověka či přírodní krásy. Je zřejmé, že *genia loci* klasickou obhlídkou místa jednoduše neodhalíme. Nejvýše se návštěvníkovi podaří povzbudit k akci některého z „nejlepších přátel člověka“, případně jeho pátrání vyvolá atak místního husího hejna.

Ale nevzdávejme to. Právě ve Skviříně poprvé vstoupil na historické jeviště rod, o několik dekad později nazývaný Švamberkové. Stalo se tak v roce 1223, kdy se objevil jejich první historický předek Ratmír se Skviřína (Ratmirus de Squirina). Takové zjištění může současně znamenat, že pan Ratmír pobýval na tomto místě několik let předtím, než se stal svědkem na jedné z listin pražského biskupa Peregrina. Dokument byl vydán v Praze a Ratmír se jistě jeho vzniku osobně účastnil. Ve výčtu svědků stál na předním místě. Vděčil jen svým vlastním schopnostem, že se mu podařilo vyniknout. Život v nárazníkové oblasti, kterou symbolizuje prastarý hrad Přimda, jež znal z autopsie už legendární kronikář Kosmas, byl sice náročný, ale současně skýtal možnosti sociálního vzestupu. Ratmírovi potomci však viděli svoji budoucnost přece jen v bezpečnější vzdálenosti od pomyslné hraniční čáry.

KRASÍKOV NEBOLI ŠVAMBERK

Postup Ratmírových potomků do vnitrozemí nebyl nijak přímočarý, spíše křivolaký. Vydali jsme se po stopách rodu, který žil dlouhou dobu tak trochu za „zamlženým zrcadlem“, aby se posléze doslova vydrápal na výsluní. Uplynulo několik desetiletí a stejnojmenný potomek prvního známého Švamberka se usadil na Krasíkově na sever od právě vznikajícího královského města Stríbra. Právě zde založili první Švamberkové svou rodovou hrobku v novém klášteře menších bratří. Tento akt je tradičně spojován s rokem 1238. Pan Ratmír měl být iniciátorem stavby, což prozrazuje, že již tehdy disponoval movitým majetkem. A patrně jen o několik let později – snad ještě před polovinou 13. věku – vznikl na sever od města spojeného s časným dolováním drahých kovů hrad, který dostal posléze německý název Švamberk. Tehdy módní německé označení „Labutí hory“ dalo celému rodu jméno na řadu století. Zřejmě si tito šlechtici v uvedené době nemohli příliš svobodně vybírat, kde se usídlí. Nebyli totiž v oblasti jediní, kteří měli podobné plány. Je až fascinující, že téměř na dohled (necelých 10 km) vznikl hrad Gutštejnů, velkých rivalů pánů ze Švamberka.

Uplynulo dalších skoro 130 let, po která byli Švamberkové spojeni s Krasíkovem. Ve slavné době Karla IV., ale i jeho syna Václava IV. se nejednalo o žádné významné šlechtice s patřičnou váhou majetku či držení úřadů. Skutečnost byla daleko prostší a naznačuje, že jejich společenská prestiž oproti předchozímu století poklesla. Švamberkové totiž drželi v okolí svého hradu několik vesnic – a to bylo v podstatě vše. O ně se dělila řada mužů rodu. Situace se zdála bezvýchodná. V horizontu několika dekád snad ano, ale nikoli déle. Roky 1419–1420 vše změnilo.

Ze stínu vystoupili bratři Bohuslav a Hynek Krušina a v průběhu nemála měsíců překročili své dosavadní majetkové limity. Po novoměstské defenestraci totiž nastaly docela jiné poměry, mimo jiné se otevřela cesta ke klášternímu majetku. A Švamberkové měli své zkušenosti s velkými a bohatými západočeskými kláštery v čele s kladrubskými benediktiny či tepelskými premonstráty.

ZELENÁ HORA

Psal se rok 1420 a v údolí řeky Úslavy byl dobyt a vypálen starý klášter. Jmenoval se stejně jako nedaleké městečko Nepomuk. Obě lokality dělila a dodnes dělí krajinná dominanta, od 13. století tradičně nazývaná Zelená Hora. Jednalo se o strategické místo, kde stával středověký hrad. A právě na něm se usídlil Hynek Krušina ze Švamberka. Odtud spravoval mnohé statky klášterních a církevních institucí, které získal jako zástavu od Zikmunda Lucembur-

ského. Nemálo jich ovšem zabral z vlastní vůle. Převratná doba poskytovala takovéto možnosti. Švamberg se stal klíčovým šlechticem celého katolického Plzeňska. Členy rodu ale nemůžeme v této době ztotožnit již pouze s Plzeňskem. Dlouho, velmi dlouho byli vůdčím rodem v jednom z českých historických krajů. Posléze ale zjistili, že je jim to vlastně málo, a učinili krok jižním směrem. Možná tomu napomohly i cesty „husity z donucení“ – Krušinova staršího bratra Bohuslava, který vedl zástupy božích bojovníků až do Rakous, kde na něj nakonec čekala i smrt.

Patnácté století představuje dobu plnou zmatků, neklidu, destrukcí i nečekaných zvratů. Tato doba ale pomohla pánům, kteří nosili ve znaku labuť, postoupit mezi nejvýznamnější reprezentanty „tradiční“ české šlechty. Dokládá to sňatek Krušinova syna Bohuslava (VII.) s dcerou Oldřicha z Rožmberka Ludmilou, k němuž došlo krátce po polovině 15. století, a také sňatek Švambergovy dcery Elišky se samotným vladařem pánů z Růže. Švambergům, kdysi téměř pohraničnímu rodu, tyto akty symbolicky otevřely dveře k řadě pro ně dříve nečekaných důstojenství a hodností.

Není jasné, proč nedlouho před svou smrtí Hynek Krušina postoupil celé zelenohorské panství pánům ze Šternberka. Možná se chtěl na sklonku života odebrat do zdánlivě klidnějšího příhraničí, například na hrad Kynžvart, který vyženil se svou první manželkou. V každém případě si nového sídla příliš neužil, neboť do roka po opuštění Zelené Hory zemřel. Jeho syn a pokračovatel ve vzestupu Švambergů Bohuslav VII. se však s touto strategií nehodlal spokojit. Přitahovalo jej centrum dění, vír složité české politiky druhé poloviny 15. století. Uspokojení svých ambic našel u vzdorokrále Matyáše Korvína, ale také ve vazbách se spřízněnými Rožmberky.

ZVÍKOV

V roce 1473 stejně jako dekádu před tímto datem se Švambergům velmi, velmi dařilo. Jejich rodové sídlo utrpělo za husitské revoluce nejeden šrám, proto nebylo pro nikoho přílišným překvapením, když se zrodil nápad najít sídlo nové. Jednání s tím spojené bylo dynamické, neklidná doba přinášela i neobvyklá řešení. K takovým patřila v uvedeném roce akvizice Zvíkova, dodnes obdivovaného českého hradu, jenž bývá spojován s dějinami posledních Přemyslovců. V sedmé dekádě 15. století se stal Bohuslav ze Švamberka poručíkem pánů z Růže a sedmnáctiletý „ne zcela svéprávný“ Jindřich z Rožmberka mu lehkomyšlně přepustil rozsáhlý majetek. Držel jej sice v zástavě, ale trvala mnoho desítek let.

Všichni známe rčení, že s jídlem roste chuť. A Švambergům, kterým se podařilo navázat vpravdě úzké, důvěrné vztahy s jihočeskými aristokraty, se už nechtělo zpět do česko-bavorského pomezí. Jejich spojení s prvními

pány v Českém království, za něž byli Rožmberkové považováni, nabývalo na intenzitě. Zrodila se totiž myšlenka, že Švambergové se stanou dědici pánů z Růže. Svého naplnění došla idea roku 1484, kdy byla v Kolíně uzavřena smlouva o vzájemném dědictví mezi oběma rody. Kus popsaného pergamenu neznamenal ale zatím víc než budoucí příslib.

Stěží budeme hledat v soudobých Čechách paralelu situace, že si jeden rod takřkajíc „ochočil“ rod druhý – a dodejme hned, že nikoli rod ledajaký. Bohuslava VII. ze Švamberka v těch letech zajímaly aktuální politické, ale neméně i vojenské záležitosti, které jej nejednou zavedly do Rakous. Přední český aristokrat na jihu rychle zdomácněl a začal si tu budovat mocenskou pozici. Slibný rozjezd ukončilo uvěznění nařízené přímo Matyášem Korvínem. Rodovým majetkem však jeho zásah nikterak neotrásl. Ukazuje to vývoj v následujícím století, kdy ke Zvíkovu přibyl ještě další nedaleký hrad, totiž Orlík. Nekupily se ale jen majetky, Švambergům začaly narůstat také dluhy. Ano, jejich klíčoví protagonisté si zvykli vydávat více, než vynášely jejich statky. V tehdejších Čechách se nejednalo o nic výjimečného. Jakýmsi nekonrovaným králem všech českých dlužníků se stal sám poslední Rožmberk Petr Vok. Dokázal v tomto ohledu konkurovat i samotnému Rudolfovi II.

TŘEBOŇ

Od památné smlouvy o vzájemném dědictví z konce 15. století uplynulo velmi mnoho vody. Po století se začalo zvolna ukazovat, že Švambergové se skutečně stanou dědici „království v království“ pánů z Růže. Stály před nimi ale mnohé překážky. První představoval sám císař Rudolf II., který si na zadluženém Petru Vokovi vynutil obrovské panství Český Krumlov. Klíčový muž švamberského rodu této doby se jmenoval Jan Jiří. Pokusil se soudně zabránit uvedenému kroku, a to s jasnou a prostinkou argumentací; když má být dědicem rožmberského majetku, nemůže chybět Český Krumlov. Neuspěl. Úspěšnější byl ovšem v potýkání se synovcem Petra Voka Janem Zrinským ze Serynu. Ten chtěl zase získat jedno chudší panství (Rožmberk) a jedno panství bohaté (Libějovice). Strýc Petr Vok tomu byl nakloněn, páni ze Švamberka ovšem nikoli. Obě strany čekalo soudní jednání. Vše se nakonec urovnalo, navíc krátce po sobě zemřeli jak Petr Vok z Rožmberka, tak Jan Zrinský. Z rozsáhlého rožmberského dominia přešly tedy na Švamberky statky Třeboň, Nové Hrady, Rožmberk a Libějovice.

Jan Jiří a jeho syn Petr ze Švamberka se stali příslušníky jednoho z nejbohatších rodů v Čechách druhé dekady 17. století. Bylo jim ale souzeno pouze několik let, 1612–1620, kdy se mohli těšit z tak ojedinělého postavení. Výraz „těšit se“ je ale možná nadnesený. Dusily je velké, převeliké dluhy, z nichž nebylo úniku. Petr ze Švamberka se stal jedním z významných aktérů v době

protihabsburského stavovského povstání v letech 1618–1620. Zemřel v září 1620, a unikl tak zásadnímu zlomu v dějinách svého rodu.

HOŘKÝ EPILOG

Bílá hora přinesla dosud významnému i mocnému rodu Švamberků zkázu. Doslova je smetla z jeviště dějin. Manželka Petra ze Švamberka uprchla do emigrace bez majetku, zato s osmi dětmi. I ona si musela vypít pověstný pohár hořkosti až do dna. Za morové epidemie v polském přímoří jí zemřelo hned šest dětí a nové manželství s předákem moravských stavů panem ze Žerotína skončilo po několika letech jeho úmrtím. Na mladšího Petrova bratra Adama, v té době ještě neplnoletého, čekala po návratu do Čech v roce 1621 žebrácká hůl. Pobělohorské konfiskace mu vzaly veškerý majetek. Pokusy vyprosit si či vysoudit alespoň stín někdejšího bohatství rodu se ukázaly být marné. Adam II. žil jako měšťan na Novém Městě pražském, kde jej v roce 1665 zastihla smrt. A tak poslední členkou rodu zůstala Františka Polyxena, dcera Jana Viléma ze Švamberka z borské větve rodu. Tato hraběnka, provdaná Paarová, vyvinula ohromnou energii, aby získala soudní cestou alespoň některé majetkové položky či staré závazky z předbělohorské doby. Téměř všechny snahy ale skončily neúspěchem. Ač se soudila více než čtyřicet let, jistě daleko více peněz vydala, než kolik jí bylo po nekonečných tahanicích přiznáno v podstatě z vůle samotného císaře Leopolda. Psal se rok 1704 a paní hraběnka zemřela. Její smrtí vyhasl jeden ze starých českých rodů, který v průběhu bezmála pěti století vyoral hlubokou brázdou jak na západě, tak na jihu Čech, stejně jako v měřítku celozemském.

* * *

Dokumentů k dějinám Švamberků je do první poloviny 15. století jen poskrovnu. Jsou navíc tištěny ve starých edicích, u jejichž vzniku stál nejednou sám František Palacký. Jak je tomu s dalšími písemnostmi k dějinám rodu? Přes 90 % dokumentů se nachází v proslulém třeboňském archivu a jeho pobočkách, konkrétně v Českém Krumlově a v Jindřichově Hradci. Množství materiálu k dějinám Švamberků a jejich aktivitám po roce 1500 je nejen překvapující, ale doslova šokující. Pro poslední dva členy rodu – Adama II. a Františku Polyxenu – máme k dispozici zhruba tolik materiálu jako pro několik generací jim předcházejícím dohromady.

Zpracování značného množství archivního materiálu si vyžádalo nejen pracovní soustředění autora této knihy, ale v nejednom případě i zásadní ochotu třeboňských archivářů odkrýt všechna tajemství, která se skrývají v jejich depozitářích. Jen díky nim bylo možné zpracovat předkládanou knihu v relativně krátkém čase.

Rád bych proto na tomto místě poděkoval za vstřícnost při mém archivním studiu Václavu Ramešovi, řediteli Státního oblastního archivu v Třeboni, dále potom Markétě Hrdličkové, Aleně Kabelové, Marii Kalátové, Haně Železné, dnes Koblasové, Stanislavě Novákové, Jakubu Kaiseršatovi, Michalu Morawetzovi, Aleši Františkovi Plávkovi, Jindřichu Hospaskovi, Jiřímu Peštovi. Za velkou pomoc při zpracování textu Milaně Čechurové a při finalizaci knihy redaktorce Nakladatelství Karolinum Kristýně Boháčové.

1. KAPITOLA

NEJSTARŠÍ ŠVAMBERKOVÉ

1.1 CHRONOLOGICKÉ A GEOGRAFICKÉ SOUŘADNICE

Srovnáme-li nejstarší rozložení osídlení v západních Čechách se sítí pozdějších klášterních fundací, které tu vznikaly od první třetiny 12. století, shledáváme mezi nimi přímou souvislost.¹ Tyto církevní instituce se stávaly nositeli tradičního zeměpanského osídlení. Osídlovací proces se začal na Plzeňsku již kolem roku 1100, kdy pražské biskupství získalo Rokycansko, a pokračoval o několik málo let později (1115) založením benediktinského kláštera v Kladrubech na horní Mži (1115). Velmi zřetelně se snaha o osídlení této oblasti projevovala za Vladislava II. (1140–1173). Ilustrativní je založení cisterciáckého kláštera Plasy v letech 1144/45 a darování Manětínska. Plaský klášter, založený na řece Střele, se původním majetkem organicky vsunul mezi sídelní ostrůvky rozkládající se na říčkách Javornice a Třemešná; po roce 1175 pak sledujeme výraznou tendenci ke koncentraci rozptýlených lokalit a sídlišť. Velmi podobná byla situace rovněž na horním toku řeky Úslavy, kde vznikl klášter Pomuk, snad dokonce ve shodných letech jako Plasy. I zde se jednalo o cisterciáckou fundaci.² Naznačený proces vrcholil na přelomu 12. a 13. věku, kdy Hroznata Tepelský³ založil mužský premonstrátský klášter Teplá (1193) a jeho ženský protějšek v Chotěšově (cca 1200).

Z uvedeného stručného přehledu je patrné, že to byly vesměs církevní instituce, které v podstatě přebíraly osídlovací aktivitu v západních Čechách po roce 1100; jejich snahou bylo sjednotit, případně rozšířit dosavadní roztráštěné osídlení. Přitom nelze ztrácet ze zřetele, že se v průběhu 12. století nejednalo pouze o zakládání nových lokalit (vsí či dvorů), ale v daleko větší míře o využití již existujících sídel, která klášterní fundace získávaly formou odkazů, směn, později koupěmi apod.

Přejdeme k charakteristice pozemkové držby šlechty na Plzeňsku. Můžeme vyjít z koncentrace těchto statků, která byla nejvyšší na Klatovsku, Domažlicku (s Hostouňskem), východně od Rokycan, severozápadně a se-

---

1 Petr Sommer et al.: *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009; Josef Žemlička: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997.

2 Jaroslav Čechura: Mikuláš z Husi a Zelená Hora, *Minulostí západočeského kraje* 18, 1982, s. 199–209; týž, *Hrady husitské revoluce: mýtus, nebo realita?* in: Markéta Jarošová (ed.): *Inter Arma Silent Musae? Kulturní odkaz husitství v evropském a národním kontextu*, Praha 2019, s. 9–29.

3 Petr Kubín: *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*, Praha 2000.

verovýchodně od Stříbra. Šlechtická pozemková držba postupně zaplňovala nejstarší ostrůvkovité osídlení. Jejím východiskem, zvláště na Stříbrsku, Klatovsku a Domažlicku, byl zřejmě původní knížecí majetek, jak ukazuje další vývoj. Osídlovací proces nesený šlechtou představoval v západních Čechách mladší vlnu než kolonizace církevní. S tím koresponduje i skutečnost, že se šlechtou se na Plzeňsku setkáváme výrazněji až v poslední čtvrtině 12. století, a zejména potom ve století následujícím. Je pak jistě zajímavé, že se šlechtická kolonizace mohla opřít v souhrnu o kvalitnější půdy, než tomu bylo v případě klášterních založení, což je patrné zejména na Klatovsku, Hostouňsku a Stříbrsku, kde převažovala půda 4.–5. bonitní třídy. Souviselo to velmi pravděpodobně s postupem nejstaršího osídlování prováděného českými knížaty a o něco později církevními institucemi, které nevyhledávalo nejúrodnější půdy, ale zemědělsky co nejrychleji využitelné prostory v okolí důležitých toků.

Pokusme se nyní o stručný nástin nejvýznamnějších šlechtických rodů v této oblasti. V souboru zhruba pětáctýřiceti nejstarších českých rodů je pozdější Plzeňsko zastoupeno podprůměrně.⁴ Nepřehlédnutelnými zde byli Drslavici.⁵ Počátkem 13. století jsou zmiňováni tři bratři, totiž Černín, svého času věrný stoupenec Přemysla Otakara I., jenž byl vypuzen z Čech, dále Břetislav a Drslav. Z jejich potomků se odvozují Černínové z Chudenic a Švihovští z Rýzemberka, vyloučit nemůžeme ani pány z Litic a Potštejna. K nejvýznamnějším ze šlechtických rodů na Plzeňsku patřili páni, jejichž erb zdobily troje černé jelení parohy ve zlatém štítě. Nejstarší známou osobností byl Sezema, jenž padl v bitvě u Loděnice roku 1179.⁶ Jeho synové byli Arnošt a Hroznata (zakladatel premonstrátských klášterů Teplá a Chotěšov). V první polovině 13. století se z tohoto rozrodu uvádějí Dětrich z Krašovic a Sezema z Krašovic. V jejich potomcích se rod rozestoupil na větve pánů z Vrtby, Gutštejna, Bělé a Frumštejna. A právě tito šlechticové se stali předky pánů ze Švamberka. Nejasná je situace s pány ze Svojšína.⁷ I zde nalézáme (spíše tušíme, než bezpečně víme) jistou spojitost Zmrzlíků ze Svojšína se Švamberky. Na severu Plzeňska se setkáváme s pozdějšími pány z Rabštejna a ještě severněji s pány z Maštova.⁸ Na západě, téměř v místě styku území domažlických Chodů s ostatkem regionu, měli svoje sídla páni z Trnovan a Pnětluk.⁹

4 V této partii se opírám o dílo Václava Novotného: *České dějiny I-4*, Praha 1937; poslední názory na genezi šlechty prezentoval Libor Jan: *Nástin vzniku a vývoje české a moravské šlechty (s důrazem na její počátky)*, *Časopis Matice moravské* 138, 2019, s. 241–260 (bibl.).

5 Václav Novotný: *ČD I-4*, s. 440–442.

6 Tamtéž, s. 452.

7 Tamtéž, s. 453–454. Tomáš Velímský: *Páni ze Svojšína: rod velmožů, pánů a rytířů z povodí Mže*, Praha, Ústí nad Labem 2013.

8 Tamtéž, s. 455.

9 Tamtéž, s. 456.

Nelze tak rozhodně říci, že by proces směřující k vytváření koncentrovaného církevního či klášterního velkostatku vytlačil šlechtu do okrajových oblastí s méně úrodnou půdou. Opak může být pravdou. Značný rozsah zvláště klášterních velkostatků, které vznikaly na méně úrodných půdách, vedl v důsledku celkové hospodářské stagnace klášterních majetků ve druhé polovině 14. století k zániku některých klášterních vsí. V případě šlechtické držby navzdory výchozím relativně výhodným podmínkám nedocházelo k větší koncentraci, což vyplynulo ze dvou skutečností, které jsou pro tyto držitele naprosto typické, a sice o rozrody a drobení statků. V případě šlechtické pozemkové držby tedy o určitý počet statků svádělo boj zpravidla množství šlechtických rodů. Pokud jde o vzájemný poměr vyšší a nižší šlechty na Plzeňsku, kvantitativně převažovala vyšší šlechta (panstvo) nad šlechtou nižší, která zvolna opouštěla jí vymezené historické jeviště. Tento trend byl v Plzeňském kraji aktuální zejména pro „pobočné“ větve. Zde se ovšem nesetkáváme se situacemi, kdy by někteří Švamberkové mohli patřit mezi nižší šlechtu.

1.2 RATMÍR (RACEK) ZE SKVIŘÍNA (1223–1247)¹⁰

Jméno Ratmír, nebo také Racek nepatřilo v první polovině 13. století k často užívaným křesťanským jménům. Jedním z nemnoha jeho nositelů, který znenačání obsadil post vysokého královského úředníka, byl Ratmír, o němž bude dále řeč. V roce 1223 se rozhodl Sezema z Kostomlat darovat vilémovským benediktinům vesnici Opočnice. S takovou donací ve prospěch řádu sv. Benedikta musel vyslovit souhlas pražský biskup, tehdy úřad zastával Peregrinus¹¹; k zlistinění donace došlo 1. října 1223.¹² To je současně první pramenná zmínka o příštích hrdinech našeho vyprávění, kteří vstoupili do českých dějin pod jménem Švamberkové.

Je těžké pokusit se rekonstruovat konkrétní skutečnosti staré bezmála osm set let. Je pravděpodobné, že Ratmír mohl zastupovat panovníka, a to jako purkrabí jednoho z klíčových hradů v této oblasti, Přimdy („Ratmirus de Squirina“). Vzhledem k poměrně specifickému postavení benediktinských

10 Uvedená data ohraničují časový úsek, kdy dotyčný vystupuje v písemných pramenech. Srv. August Sedláček: *Hrady zámky a tvrze království českého XIII*, Praha 1905, s. 111, s. 142–143 (dále jen *Hrady* a příslušný díl); srv. Jiří Jánský: *Páni ze Švamberka*, Domažlice 2006, s. 25–27; Petra Smetáková: *Páni ze Švamberka (dějiny rodu od 13. století do roku 1455)*, Praha 2004 (rigorózní práce), s. 22–33.

11 Srv. Gustav Friedrich: *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, s. 237; biskupem 1224–1226 († 1240).

12 Gustav Friedrich (ed.): *Codex diplomaticus nec non epistolaris regni Bohemiae II*, Pragae 1912, č. 252, s. 241–242 (dále cit. CDB).

klášterů mohl ale zastupovat rovněž komunitu benediktinů, zde konkrétně kladrubskeho kláštera. V listině je uvedeno celkem 17 svědků a pan Ratmír se vyskytuje na vynikajícím třetím místě, hned po Jindřichovi a Vítkovi z Jindřichova Hradce. Mám za to, že muž reprezentující úřad purkrabího na Přimdě mohl v dokumentu, kde nenacházíme žádnou církevní osobu, zastupovat i tuto sféru tehdejšího života.

Velmi zajímavá a netypická je skutečnost sídla ve Skviříně, kde je sice doložena mladší tvrz, ale nelze s jistotou říci, že se roku 1223 dostavěla. Každopádně ještě roku 1247 užívá Ratmír přídomek ze Skviřína jako svědek dokumentu směny mezi kláštery Chotěšov a Kladruba.¹³

Je mimo jakoukoli pochybnost, že Skviřín nemá toponomasticky nic společného s názvem, který se vžil pro sledovaný rod, totiž Švamberg. Název Švamberg je přirozeně germanismus, kterému neodpovídá pěkný český název Krasíkov (= Krasicow). Zatímco v roce 1223 se Ratmír psal po Skviříně, o čtyři roky později nalézáme Krasíkov v majetku severočeského šlechtice Kojaty, který nechal sepsat dva z nejslavnějších testamentů starých českých dějin. Podstatné je, že nevíme, kdy Krasíkov přešel na Ratmíra nebo jeho syna.

Je třeba říci, že otázka názvu lokality stejně jako pozdějšího hradu, který hostil mezi jinými také Jana Žižku, představuje velmi komplikované téma. Jedná se bezesporu o námět na samostatnou práci. Neznáme mnoho opevněných sídel spojených s prominentními vlastníky, která by vyvolávala podobně složité otázky. Nebývalo totiž obvyklé, aby poté, co opevněné sídlo získalo své stabilní pojmenování, byl jeho název používán tak rozkolísaně jako v případě Krasíkova. Například v době Václava IV., kdy členové rodu zasedali, většinou po dvou, u zemského soudu, byli uváděni takto: 1380, 1383, 1384 de Krasikow, 1387, 1388, 1389, 1391 de Šwamberg; 1392: Ratmir Swambergk de Krasikow.¹⁴ Ani v následujících letech nelze říci, zda měl převahu německý název Švamberg, či naopak česká podoba jména – Krasíkov.

Z dokumentace, kterou máme k dispozici, je nesporné, že kariéra prvního historického Švamberka stoupala krok za krokem. Vždyť v roce 1229 vystupuje Ratmír jako „camerarius Pilznensis“, dokonce stojí ve svědečné řadě na čtvrtém místě, tedy výše než pražský komoří.¹⁵ Výše jsou uvedeny tři duchovní osoby. Jde o dokument krále Přemysla Otakara I., podle něhož panovník a jeho manželka Konstancie prodávají plaskému klášteru ves Všehrdy.

O Ratmírově dominantním postavení vypovídá i další údaj pocházející z roku 1238, který se týká založení kláštera minoritů ve Stríbrně. Máme zde více chronologických opor, počínaje uvedeným rokem 1238: „...nebo i pan

13 Srv. CDB IV-1, č. 121, s. 215–216.

14 Josef Emler (ed.): *Regiquae tabularum terrae regini Bohemiae... I-II*, Praha 1870–1872 (RTT); Theodor Antl: *Rejstřík...*, s. 76.

15 CDB II, č. 332, s. 341.